<https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-26-34>

УДК 1:330(37.035)

Глушко Тетяна

**Неоліберальний алгоритм вищої економічної освіти
як інструмент деформації стратегічного мислення**

Анотація

Домінуюча у сучасному глобальному світі неоліберальна парадигма вищої економічної освіти орієнтує усіх, хто вивчає економічну науку, на дотримання стандартів саморегульованого вільного ринку та визнання його ключової ролі у соціальному господарюванні. Такий освітній алгоритм, на наш погляд, суттєво звужує спектр для осмислення стратегічних можливостей щодо вирішення конкретно-історичних економічних проблем. Зокрема обмеження кругозору фахівців-економістів та зосередження їхньої уваги на можливостях тільки однієї економічної ідеології суттєво обмежує свободу мислення та свободу вибору стратегій економічної поведінки. Так, змішаний тип економічного поступу в розвинених країнах не визначається на практиці тими теоретичними постулатами, які відстоює неолібералізм. Тому критичний аналіз та суттєва трансформація впровадженої у дев'яності роки минулого століття ідеологічної платформи давно є на часі не тільки в теорії, а головним чином на рівні соціально-економічних практик. На наш погляд, сучасна Україна потребує принципово нового підходу до організації освітнього процесу у сфері вищої економічної освіти. І основним орієнтиром трансформації освітнього простору має стати саме стратегічний вектор осмислення майбутнього країни. Тобто ми маємо чітко визначитись яких фахівців-економістів ми готуємо і з якою ціллю: щоб вони розробляли й впроваджували ефективні стратегії соціально-економічного розвитку країни чи просто відтворювали чужі нам економічні сценарії, задані зовнішніми глобальними акторами? Наша відповідь на це запитання передбачає необхідність створення академічних умов для формування самодостатніх професіоналів, які зможуть взяти на себе відповідальність за розробку та впровадження продуктивних соціально-економічних стратегій.

Ключові слова: вища економічна освіта, неоліберальна ідеологія, стратегічне мислення, соціальне управління.

*Не існує остаточного рішення, яке розв'язало б
проблеми організації економічного життя*

Г. Мінськи

Вступ

Актуальність стратегічного осмислення перспектив соціально-економічного розвитку нашої країни є ключовим аспектом філософських пошуків останніх років. Адже фактично з того часу, коли Україна знову стала незалежною державою й наново мусила розпочинати вибудовувати економічні та політичні взаємини із зовнішнім світом, стратегічний вектор в економічному житті суспільства майже не задіювався. Тривалий етап зовнішнього управління та територіальної

роздробленості між різними імперіями, спричинив свої цілком передбачувані негативні наслідки, зокрема й відсутність єдиної стратегічної традиції в управлінні суспільними процесами та економічною політикою держави.

Тривалий час країна не мала не тільки повноцінної стратегії власного розвитку, а й якісного розуміння її необхідності. Тактичні кроки на шляху становлення пострадянської економічної системи визначались пошуком вже готової, надійно працюючої стратегії, впровадження якої дозволило б швидко й ефективно налагодити соціальні процеси. Однак, як виявилось, універсальної стратегії ефективного економічного розвитку дійсно не існує, її завжди доводиться продумувати самостійно з урахуванням багатьох перемінних, починаючи від специфіки клімату й закінчуючи історичним досвідом та ментальністю конкретного суспільства.

Більше того, проблема полягає не тільки в тому, щоб сформулювати стратегію саму по собі, адже досить часто ми спостерігали запозичення економічних стратегій ззовні, і визначались вони російськими або євроатлантичними сценаріями. Однак, зважаючи, що ці сценарії їхні автори закономірно формують під свої актуальні економічні потреби, у межах нашого соціального середовища вони, як правило, ефективних результатів не дають. Саме тому надзвичайно важливо створювати своїх власних стратегів, тобто критично мислячих економістів, які здатні виявити як переваги, так і недоліки існуючих економічних теорій та концепцій, врахувати умови й досвід їх впровадження у практику і, тільки тоді, еклектично відібрати з них ті структурні елементи, які можуть бути корисними в умовах українського суспільства на сучасному етапі його розвитку.

Суттєву увагу дослідженню проблеми недоцільності звичайного копіювання чужих економічних стратегій приділено, зокрема, у наукових пошуках відомого норвежського економіста Е. Райнерта та американського дослідника південно-кореєського походження Ха-Джун Чанга. Суттєві недоліки плутократії неоліберального зразку проаналізовано у дослідженні канадської мислительки українського походження Х. Фріланд, яка на разі очолює міністерство фінансів цієї країни. Важливі аспекти та особливості стратегічного мислення продемонстровано у міждисциплінарному дослідженні П. Аврамова. Суттєве значення для осмислення економічних проблем та наслідків впровадження неоліберальної доктрини має спадщина Г. Мінськи, систематизована у дослідженні Р. Рея. Специфічні риси відтворення «економіки бідності» у контексті їх зв'язку з рівнем розвитку людського капіталу проаналізовані у роботі А. Банерджі та Е. Дуфло. Врахування доробку згаданих авторів дозволить нам продемонструвати ключові аспекти означеної нами проблеми та визначити шляхи її розв'язку.

Відповідно, мета пропонованої статті полягає у визначенні умов та підходів для формування більш ефективного освітнього середовища у вищій школі на рівні організації викладання економічних дисциплін задля суттєвого підвищення рівня та якості фахівців економічного профілю. Основне завдання, яке постає перед нами у межах такої мети – визначити умови вдосконалення вже існуючих навчальних програм з економічної теорії у напрямі впровадження у них тематики, яка виходитиме за межі теоретичного мейнстріму й сприятиме розширенню професійного світогляду майбутніх економістів, які визначатимуть подальші стратегії розбудови української держави.

Методи дослідження

У межах даної аналітичної розвідки ключова роль відводиться методу системного аналізу, який застосовується до вже наявних результатів дослідження неоліберальної доктрини та

виявлених у її межах теоретичних і соціально-практичних недоліків, які не тільки не створюють умов для ефективного поступу розвиткових суспільств а, навпаки, формують суттєві перепони на цьому шляху. Аналітика функціональної специфіки економічної освіти неоліберального зразку на рівні її практичних результатів та подальших перспектив дозволить нам виявити ті аспекти неоліберального алгоритму в освіті, які спричиняють суттєві проблеми у сфері соціально-господарської практики країн так званого «третього світу».

Результати дослідження

Особливість української економічної освіти пострадянського періоду полягає, по-перше, у повній відмові від логіки марксистської доктрини, не дивлячись на те, що остання й мала досить опосередковане відношення до радянського економічного досвіду (Воейков, 1999) і, по-друге, у відмові від формування «широкоформатної» економічної освіти з урахуванням множинних альтернативних економічних теорій. Останній нюанс обумовлений тим, що ніякого історичного досвіду у вивченні економічних доктрин, які ґрунтувалися б на різних теоретичних засадах, на пострадянському просторі не існувало у зв'язку з активним і наполегливим штудіюванням єдиної «марксистської» теорії сталінізму-ленінізму. Відповідно, ця тенденція до пошуку єдино вірного сценарію призвела до того, що тільки на даному етапі ми поступово приходимо до усвідомлення непродуктивності відтворення чужих сценаріїв економічного розвитку та орієнтирів на чужі економічні цілі.

Тривале слідування шляхом такого конформізму позбавило нас можливості сформулювати хоча б якусь економічну суб'єктність. Справедливості заради варто відзначити, що це проблема не тільки українського суспільства. Домінування неоліберального підходу до викладання історії економічних вчень – у межах якого усі теорії та концепції, які суперечать запропонованій австрійською школою (М. Фрідман, Л. фон Мізес, Ф. фон Гаяк) моделі економічного розвитку, вважаються неефективними, застарілими та недосконалими, властиве більшості пострадянських країн.

Чому ми вважаємо, що такий підхід не є стратегічним?.. Адже, чому б не припустити, що неоліберальна ідеологія цілком придатна для стратегічного застосування в умовах будь-якого суспільства, як власне й передбачалося її адептами?.. Справа в тому, що стратегія, за своєю суттю і практичним призначенням, являє собою вміння приймати продумані рішення у межах аналізу *множинних варіантів вибору*. Як відзначає сучасний російський дослідник П. Авраамов «основна відмінність стратега від тактика – здатність всебічно вивчати ситуацію і приймати рішення, відштовхуючись від результатів аналізу» (Авраамов, 2017).

Таким чином, стратегія являє собою пошук та обґрунтований вибір найкращих варіантів вирішення проблеми, які дозволять зайняти більш сильні позиції, ніж ті, що наявні на даний момент. Тобто йдеться про створення інноваційних способів організації соціальних процесів з метою досягнення суттєвих якісних показників. Відповідно, стратегічному мисленню потрібно спеціально навчати. Коли ж ми у якості світоглядної аксіоми задаємо неоліберальну економічну міфологему, то автоматично відсікаємо можливості для осмислення альтернатив, принаймні для більшості студентів, які не будуть виходити за межі навчальної програми й шукати недоліки економічних постулатів «найдосконалішої» з винайдених соціально-економічних теорій.

Ринковий фундаменталізм став у такий спосіб, для більшості розвиткових економік тим ідейним підґрунтям, яке виключило з освітнього процесу – та, як наслідок, з управлінських практик – альтернативність господарської поведінки й деформувало стратегічні виміри економічної освіти. Але на часі є переосмислення властивого неоліберальній доктрині економічного підходу, і практичні наслідки пандемії COVID-19 продемонстрували це не в теорії, а на практиці. Ті умови, у яких ми сьогодні опинилися дуже добре проілюстрували, що «сьогодні через американський спосіб викладання економіки американські економісти добре натреновані, але погано освічені» (Рей, 2018).

Так, відомий сучасний економіст Ха-Джун Чанг наголошує, що «модель «правил вільного ринку» була прийнята з надмірним ентузіазмом» (Чанг, 2018). Власне важливо відзначити, що специфіка неоліберальної доктрини полягає у її неоднорідності та подвійності стандартів, а саме йдеться про відмову від ліберальних ідей у межах розвинених країн і, навпаки, їх активну пропаганду у країнах, що розвиваються (Глушко, 2015). Досить показовим у цьому відношенні є зауваження Ха-Джун Чанга, який звертає увагу на той факт, що багаті країни по суті змушують країни бідні до прийняття принципів неолібералізму для створення середовища, придатного для іноземних товарів та інвестицій, а внесок світової організації торгівлі у цей процес полягає в тому, що вона «призначає правила, які сприяють вільній торгівлі у тих галузях, в яких багаті країни традиційно займають сильні позиції, але не в тих, де вони відстають» (Чанг, 2018), що й обумовило появу метафори «злі самаритяни» у дослідженнях автора.

Крім того, влада ринку та його центральна роль в організації економічних процесів пов'язана з тим, що «фінансова система ставала дедалі складнішою і починала домінувати над рештою галузей економіки» (Рей, 2018). Зокрема представник посткейнсіанства Г. Мінські виступав проти суто фінансової структури економіки та вважав такий підхід хибним і неефективним шляхом організації економічних процесів. Він наголошував на хибності самої ідеї, що покладена в основу цього підходу й наполягав, що *ринкові сили нездатні до самостабілізації*.

А неолібералізм пішов саме цим шляхом і створив фінансономіку на противагу повноцінній економічній системі, у якій фінансовий сектор мав би відігравати допоміжну роль, а не основну, як це відбувається сьогодні. Саме ця глобальна стратегія й сформувала той феномен, який Х. Фріланд називає новою віртуальною нацією великих грошей (Фріланд, 2017). Адже економічні «стратегії» неоліберального зразку є суто фінансономічними, а не економічними. Вони працюють з фінансовими показниками, тобто, по суті, з віртуальними цифрами, які далеко не завжди відповідають реальності.

Таким чином, неоліберальна теорія, у разі її беззастережного утвердження у якості провідної економічної ідеології суспільства, задає певні межі «дозволеного» економічного мислення, а вихід за ці межі сприймається як своєрідний економічний єретизм. Зокрема, досить різко критикуються адептами неолібералізму протекціоністські стратегії саме за їхню невідповідність неоліберальній моделі економічної поведінки. Тобто критика ґрунтується не на показниках результативності, а саме на неузгодженості з генеральною тезою неоліберальної економіки – приматом вільного конкурентного ринку як інструменту досягнення недосяжної «загальної рівноваги». Відповідно, готові законсервовані смисли ринкової економіки орієнтовані на стандартизацію розвиткових економік, усунення їхньої можливої різноманітності, адже у такий

спосіб задаються чіткі сценарії економічної поведінки, що орієнтовані на її передбачуваність, а отже й відсутність національних економічних стратегій як таких.

Тоді як ті країни, які досягли дійсного успіху як до, так і у період безпосереднього впливу неоліберального підходу, мали або змішаний тип економіки або суто протекціоністський. Цю позицію відстоюють як Чанг, так і Е. Райнерт. Дослідники наголошують, що для стратегічного розвитку національних економік надзвичайно важливими є інструменти протекціонізму, які дозволяють на період розвитку захистити розвиткові країни від зовнішніх інвестицій та сприяють продуктивному використанню інвестицій внутрішніх, а отже й розвиткові виробничого сектора.

Відповідно й бідність окремих суспільств є наслідком відсутності продуманої економічної стратегії суспільства та орієнтації на зовнішні економічні концепції, адже «бідність – це не просто брак грошей, це відсутність можливості повною мірою реалізувати свій людський потенціал» (Банерджі, 2018). А освіта, як сфера формування людського капіталу суспільства, визначає рівень якості тих економічних стратегій, які це суспільство впроваджує в життя. Саме тому людський капітал не повинен бути одноманітним, особливо у сфері соціально-економічного дискурсу, адже як відзначає П. Галбакс, модельний плюралізм та взаємодоповнюваність моделей впливають із соціальної складності, а саме з усвідомлення того, що «основна причинно-наслідкова структура набагато складніша за можливості однієї теорії» (Galbács, 2020). Оскільки основною задачею економіки є максимальна продуктивність, її методологічний плюралізм є важливим критерієм для розвитку соціально-економічних стратегій. Відповідно і роль держави в розробці програм вищої економічної освіти полягає у забезпеченні паритетних умов для такого плюралізму.

Якщо підходити до економічної стратегії країни як до сфери своєрідного ментальної турботи про майбутнє, орієнтованої на збільшення прибутків національної економіки, тоді потреба стратегічного виміру не викликає сумнівів. А відсутність стратегії чи реалізація хибних стратегій стає наслідком впровадження корупційних тактик з боку суспільних «еліт», що свідчить про відмову від ідеї соціального прогресу, або результатом відсутності розуміння дійсних актуальних потреб конкретного суспільства та логічної послідовності їх задоволення.

Тому цілком логічно задатися питанням: чи можливо сформувати уміння розставляти стратегічні пріоритети для країни, яка розвивається, беручи за основу економічну ідеологію вже розвинених країн? А, як бачимо, саме така ідеологія покладена сьогодні в основу економічної освіти, зі сфери якої вона переноситься на усі рівні господарської практики. Таким чином, вдосконалення людського та соціального капіталів українського суспільства потребує впровадження в економічну освіту альтернативних підходів і теорій, які або несправедливо було вилучено із освітнього процесу, або які взагалі ніколи в нього не включались.

Важливо, що актуалізація пошуку таких альтернатив простежується й на рівні запитів самого студентства, при чому на міжнародному, глобальному рівні. Зокрема, йдеться про студентські ініціативи у західних університетах проти звуження навчальних програм з економіки до неоліберального тлумачення сутності господарських процесів. Так, починаючи з 2015 року студентські асоціації з різних країн Європи та Америки вимагають плюралізації навчальних програм та наполягають на необхідності викладання історії розвитку економічних вчень, яка міститиме всі альтернативні економічні теорії та доктрини, що були запропоновані різними авторами у різний час (International Student Initiative for Pluralism in Economics, 2015).

За результатами такої активності вже проявляються відповідні зсуви у практиках європейських університетів, які починають впроваджувати на економічних факультетах альтернативні освітні програми, в тому числі й історію економічного націоналізму (ISIPE, One year later, 2015). Як бачимо, навіть студентські спільноти активно вимагають *світоглядної революції в економічній освіті* як такої, що пропонуватиме альтернативний інструментарій для аналізу соціально-економічних процесів, зважаючи на конкретно-історичні умови та обставини суспільств. Такий підхід сприятиме трансформації стилю мислення сучасних та майбутніх економістів з урахуванням основних потреб саме XXI століття.

Висновки

Отже, інформаційний імунітет до неефективних економічних стратегій все ще потребує свого формування в українському суспільному просторі, на що особливо варто звернути увагу саме на рівні вищої економічної освіти, коли у студентів формуються основні смислові орієнтири та тактичні алгоритми продуктивної економічної поведінки, які будуть потім проявлятися на рівні управління соціально значимою економічною активністю. Світоглядна революція у сучасній економічній науці та вищій економічній освіті має визначити ті практично значущі та необхідні сучасним країнам аспекти стратегічного економічного поступу, які сприятимуть потужному розвитку виробничого потенціалу окремих країн, що суттєво збагатить глобальну економічну систему. Саме тому кожна країна має віднайти свій власний шлях до економічної продуктивності за рахунок впровадження національно орієнтованих економічних стратегій.

31

У нас же сформувалась своєрідна іррелевантна вища економічна освіта, яка не виробляє продуктивного стратегічного потенціалу, без якого прогресивний розвиток країни стає неможливим. Система вищої економічної освіти, що заточена під господарську ідеологію іншої країни й толерує зовнішнє управління ресурсами та внутрішніми процесами, продукує нашу соціально-економічну передбачуваність та прогнозованість, навіть програмованість, що зумовлені домінуванням пасивно-приспосовницького світогляду.

Оскільки неолібералізміві характерне ідеологічне несприйняття будь-яких втручань держави у розвиток економічних процесів, то йому властиве й неприйняття самої можливості формування у межах розвиткових суспільств стратегічного економічного мислення. Відповідно, в умовах, коли на практиці використовується лише неоліберальна теорія, яка, зокрема, не розрізняє фінансову економіку та економіку реальну, нас перманентно супроводжуватимуть стратегічні втрати та поглиблення внутрішніх економічних криз і проблем.

Утвердження єдиної універсальної економічної ідеології закриває шляхи до ідейної суперечки та альтернативних підходів до організації економічної політики. Тоді як зі стратегічної точки зору важливо бачити повний спектр економічних можливостей та багатогранність економічної науки. Більше того, в умовах стрімкого розвитку четвертої промислової революції, особливої уваги потребує ще й вивчення тенденцій та перспектив сучасної цифрової економіки, оскільки розвиток останньої супроводжується суттєвими трансформаціями у соціальному просторі й вимагає неабиякого креативного потенціалу на рівні стратегічного осмислення можливостей та перспектив сучасного українського суспільства.

Бібліографічні посилання

Авраамов, П.А. (2017). *Стратегия Го и современный бизнес или Как победить в конкурентной борьбе*. Москва: Издательство «Олимп-Бизнес». 420 с.

Банерджі А., Дуфло Е. (2018). *Економіка бідності. Як звільнити світ від злиднів*. Київ: Наш Формат. 312 с.

Воейков М.И. (1999). Экономический детерминизм К. Маркса и русские интерпритации. Карл Маркс и современная философия. *Сб. материалов науч. конф. к 180-летию со дня рождения Маркса*. Москва: Институт философии РАН, С. 329-343.

Глушко, Т.П. (2015). Філософсько-економічний зміст і соціальна продуктивність неолібералізму. *Філософські обрії*. Полтава: ДПУ ім. В.Г. Короленка. Випуск 34. С. 24-34.

Райнерт, Е. (2019). *Як багаті країни стали багатими... І чому бідні країни залишаються бідними*. Київ: Саміт-Книга. 416 с.

Рей, Р. (2018). *«Я ж вам казав!»*. Сучасна економіка за Гайманом Мінськи. Київ: Наш Формат. 288 с.

Фріланд, Х. (2017). *Плутократи. Епоха нових багатих і занепад старої системи*. Київ: Наш Формат. 328 с.

Чанг, Ха-Джун (2018). *Злые самаритяне: миф о свободной торговле и секретная история капитализма*. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 256 с.

International Student Initiative for Pluralism in Economics (2015-2016). <http://www.isipe.net>

ISIPE, One year later. 5 May 2015 Joint Statement (2015). <http://www.isipe.net/one-year-later>

Galbács, P. (2020) The End of Economics? URL: <https://pgalbacs.wordpress.com/2020/01/>

References

Avraamov, P.A. (2017) *Stratehiya Ho y sovremennyi byznes yly Kak pobedyt v konkurentnoi borbe* [Go Strategy and Modern Business or How to Win the Competition]. Moskva: Yzdatelstvo «Olymp-Byznes». 420 s. (In Russian).

Banerdzhi A., Duflo E. (2018) *Ekonomika bidnosti. Yak zvilnyty svit vid zlydniv* [Poverty economy. How to free the world from poverty]. Kyiv: Nash Format. 312 s. (in Ukrainian).

Voeikov M.Y. (1999) Экономический детерминизм К. Маркса и русские интерпритации. Карл Маркс и современная философия [Economic determinism of K. Marx and Russian interpretations. Karl Marx and modern philosophy]. *Sb. materyalov nauch. konf. k 180-letiyu so dnia rozhdeniya Marksa*. Moskva: Ynstytut fylosofyy RAN, S. 329-343. (In Russian).

Hlushko, T.P. (2015) Filosoфско-ekonomichnyi zmist i sotsialna produktyvnist neoliberalizmu [Philosophical and economic content and social productivity of neoliberalism]. *Filosofski obrii*. Poltava: DPU im. V.H. Korolenka. Vypusk 34. C. 24-34. (in Ukrainian).

Rainert, E. (2019) *Yak bahati krainy staly bahatymy... I chomu bidni krainy zalyshaiutsia bidnymy* [How rich countries became rich... And why poor countries remain poor]. Kyiv: Samit-Knyha. 416 s. (in Ukrainian).

Rei, R. (2018) *«Ia zh vam kazav!»*. Suchasna ekonomika za Haimanom Minsky ["I told you!" Modern economy according to Gaiman of Minsk]. Kyiv: Nash Format. 288 s. (in Ukrainian).

Friland, Kh. (2017) *Plutokraty. Epokha novykh bahatykh i zanepad staroi systemy* [Plutocrats. The era of the new rich and the decline of the old system]. Kyiv: Nash Format. 328 s. (in Ukrainian).

Chanh, Kha-Dzhun (2018) *Zlye samarytiane: myf o svobodnoi torhovle y sekretnaia ystoryia kapytalyzma* [The Evil Samaritans: The Myth of Free Trade and the Secret History of Capitalism]. Moskva: Mann, Yvanov y Ferber. 256 s. (In Russian).

International Student Initiative for Pluralism in Economics (2015-2016). <http://www.isipe.net>

ISIPE, One year later. 5 May 2015 Joint Statement (2015). <http://www.isipe.net/one-year-later>

Galbács, P. (2020) The End of Economics? <https://pgalbacs.wordpress.com/2020/01/>

Hlushko Tetiana

Neoliberal Algorithm of Higher Economic Education as the Instrument for Deformation of Strategic Thinking

Abstract

Neoliberal paradigm of higher education, which is dominating in today's global world, orients everyone who studies economic science for compliance with standards of self-regulating free market and recognition of its key role in social economy. Such educational algorithm, in our opinion, significantly narrows the range for comprehension of strategic solutions in specific historical economic problems. In particular, limiting the horizons of professional economists and focusing their attention on the capabilities of only one economic ideology significantly restricts freedom of thought and freedom of choice for strategies of economic behavior. Also we should say that mixed types of economic evolution in developed countries are not practically determined by the theoretical postulates defended by neoliberalism. Thus, critical analyses and significant transformation of implemented in the 1990's ideological platform are long ago actualized not only in theory, but mainly in the level of socio-economic practices. In our opinion, modern Ukraine needs a fundamentally new approach for organization of educational process in the field of higher economic education. And the main focus of transformation in educational sphere should be namely strategic vectors of comprehension for the future of the country. That is, we must clearly define which kind of professional economists we are educating and for what purpose: should they create and implement effective strategies of socio-economic development or just to reproduce borrowed economic scenarios, formed by external global actors? Our answer to this question requires providing of an academic condition for creating self-sufficient professionals who will be able to take responsibility for development and implementation of productive socio-economic strategies.

Keywords: higher economic education, neoliberal ideology, strategic thinking, social management.

Інформація про автора:

Глушко Тетяна

- Доктор філософських наук, доцент
- Україна
- Національний педагогічний університет, професор кафедри філософії
- ORCIDiD: 0000-0002-8759-7975
- e-mail: tetyana.glushko@gmail.com
- Контактний телефон (066)270-86-33

Tetiana Hlushko

- Doctor of Sciences (Philosophical), Docent
- Ukraine
- National Pedagogical Dragomanov University, Professor at the Chair of Philosophy